

Hulde aan drie grote Vlamingen *

(1872-1972)

Dokter F. A. Snellaert (1809-1872)

door

DR. ADA DEPREZ

Ik geloof dat het vanwege de secretaris van de Zuidnederlandse een gelukkige gedachte is geweest om in ons midden Snellaert te herdenken, – en dit om meer dan een reden.

Snellaert werd immers tijdens zijn laatste levensjaren – die meteen de eerste van de Zuidnederlandse waren – benaderd om een van de vroegste leden te worden. Daarbij heeft zijn hele filologische activiteit zich inderdaad afgespeeld op de drie terreinen, die de Zuidnederlandse tot de hare heeft gemaakt : de taal, de letterkunde en de geschiedenis.

Snellaert past trouwens in het kader van nog veel meer overzichten, omdat hij in zijn betrekkelijk korte leven (geboren in 1809, overleed hij reeds in 1872 en is dus geen 63 jaar oud geworden) een dergelijke koortsachtige activiteit heeft ontplooid dat ze voldoende zou zijn geweest om drie levens te vullen, – en om er drie lezingen aan te wijden.

U houdt het mij dan ook ten goede dat ik in de korte tijd die mij is toegemeten slechts drie lijnen volg, drie krachtlijnen in zijn leven, drie hoofdlijnen in mijn betoog, nl. zijn activiteit op het gebied van de geneeskunde, de literatuurstudie en de Vlaamse beweging. Op zichzelf belichaamt Snellaert aldus in zijn leven de héle evolutie in onze cultuurgeschiedenis van zuiver taalkundig-literaire naar uitgesproken politieke beweging. Twee kenmerken vallen hierbij als constanten aan te stippen : zijn anti-Franse gezindheid, af en toe tot in het extreme,  n zijn beslist afwijzen van de revolutie van 1830.

Als geneesheer nam Snellaert de positie van veel intellectuele Vlamingen van de 18de tot de 20ste eeuw in, – een positie nl. die hem niet alleen in staat stelde in nauw contact met het volk en de volkstaal – ik zou bijna zeggen volksverbonden – te blijven –,

* Deze Hulde aan drie grote Vlamingen op de lentevergadering van 11 maart 1972.

maar ook een ambt dat hem de ruimst mogelijke mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid ten opzichte van de staat en de openbare besturen waarborgde. Dat Snellaert hier belang aan hechtte, getuigt een reactie uit 1853, toen zijn vriend baron de Saint-Genois hem, om uit zijn materiële problemen en zijn tijdnood te raken, een staatsbetrekking had voorgesteld. Snellaert kon dit voorstel niet aanvaarden: „*in deze uitoefening kunnen mijn plicht en mijn geweten in tweestrijd komen.*” Door een geregeld contact met het volk had hij begrip voor de volksgezondheid (tót en mét het in 1970 opnieuw ontdekte begrip van milieueverontreiniging!), – maar ook voor sociale noden. Deze sociale bewogenheid is m.i. de verklaring voor de contacten die hij onderhoudt met de beginnende arbeidersbeweging: schriftelijk met de bekende toneelspeler en democraat Jacob Kats en met de intrigerende Brusselse advocaat Lucien Jottrand – mondeling met de jonge Emiel Moyson, met Francies Bilén, voorzitter van de „spinders” en met Jan de Ridder, voorzitter van de wevers, die hem vanaf 1859 zouden terzijde staan.

Snellaerts medische bedrijvigheid valt uiteen in drie eng met elkaar verbonden terreinen: zijn werk als volksdokter, zijn medische studies en zijn medisch-historisch werk.

Daar was vooreerst zijn ondankbare en vermoeiende taak van dag en nacht werkend huisarts, in de drukke Sint-Jacobswijk, waar hij, zonder onderbreking, vanaf zijn vestiging te Gent in 1838 tot zijn dood in 1872, heeft gewoond. Het was een buurt van kleine lui, ten dele van handelaars, maar met een overwicht van volkse straatjes en steegjes. Hierbij moet dan nog het fabrieksproletariaat van St.-Amandsberg en de Dendermondse steenweg worden gerekend. Snellaert legde zijn bezoeken te voet af, en „*beulde zich*” naar het getuigenis van Johan Alfried de Laet, „*van 's morgens tot 's avonds, ja wel eens van 's avonds tot 's morgens, af, drilde en draafde en gunde zich zelve geen ogenblik rust*”.

Het was blijkbaar geen gouden praktijk, want Snellaert solliciteerde bij herhaling bijbetrekkingen als dokter aan de Bijloke, het atheneum, de publieke huizen... Na acht jaar, in 1846, was hij nog van plan Gent te verlaten, want zijn praktijk rendeerde te weinig en was belast met te veel behoeftige patiënten, die hem niet konden betalen. Als hij in 1871 zelf ernstig ziek wordt, heeft hij het aan De Laet zelfs over zichzelf als over „*een drie vierde onbetaalbare*”. Hij bekent rouwmoedig dat hij „*te driest op zijn sterk gestel heeft gesteund en te veel van zijn lichaam heeft gevraagd*”. Een jaar later zal Dr. Inghels in zijn grafrede trouwens getuigen hoe hij zichzelf kapot had gewerkt, met een beenkwetsuur nog onvermoei-

baar trappen en ladders in de gore woningen op en af daalde en zich in de krotwijken van het ene huis naar het andere spoedde.

Als mogelijk redmiddel zag Snellaert alleen het professoraat in de letter- of de geneeskunde, omdat dit „*het onafhankelijkste van alle ambten*” was en tegelijk waarborgen voor financiële onbezorgdheid en geestelijke vrijheid bood.

Wij dienen hierbij te overdenken in welke bewogen jaren hij zijn beroep heeft uitgeoefend : de tijd van de economische ellende, van de teloorgang van de huisindustrie en het opkomen van de fabrieksarbeid – de hongerjaren als gevolg van de mislukking van de graan- en de aardappel oogst – de jaren van zware cholera- en tyfusedemieën. Zelf getuigde hij in 1866 aan Matthijs de Vries over zijn situatie tijdens zo'n periode van ziekte : „*De cholera woedt en laat de artsen sedert een maand rust noch duur. Verbeeld u dat ik in het uitgebreide Gent dagelijks over de 70 huizen te bezoeken heb, en dat er dagen zijn geweest van 130 visiten in meer dan 100 woningen. Het was een geklinkel aan mijn bel, dag en nacht door. Ik herinner mij niet zo iets schrikkelijks ooit te hebben bijgewoond. Geen rust noch bij eten, noch bij slapen. Des nachts kon ik het niet verder meer brengen dan te mijnen huize raad geven.*”

Als huisarts bepaalde Snellaert te Gent beslist mede het medische klimaat : hij was een voorzichtig maar vlug therapeut, een uitstekend clinicus, begaafd met kritisch inzicht in de ziekteproblematiek en met een open oog voor de geneeskunstige mogelijkheden. Deze gaven had hij reeds ten dele tijdens zijn medische studies te Utrecht (1826-1829) en empirisch tijdens zijn dienst als militaire arts in de bewogen jaren van 1830 en '31 verworven. Hij had ze theoretisch verdiept door een afronden van zijn studies te Gent (1836-1837). Vooral ook het actieve lidmaatschap van de *Société de Médecine* zou hem achteraf te pas komen. Het genootschap was een uitstekende kern voor studie en discussie, waar de methodes en medische resultaten uit het buitenland overwogen werden, en waarvan de eigen *Bulletins* en *Annales* een Europese uitstraling vertoonden.

Snellaert werd lid vanaf zijn definitieve vestiging te Gent in 1838. Hij werd voorgedragen door prof. Guislain op grond van een stuk uit zijn proefschrift, dat blijkbaar oorspronkelijk in het Nederlands was gesteld en eerst in het Frans vertaald moest worden vooraleer publicatie mogelijk bleek... Eén van zijn verslagen voor de Academie draagt trouwens in de Nederlandse versie de uitdagende titel : „*Oorspronkelijke Text*” en aan Thijm bekende hij in 1852 : „*Rechtuit gezegd, ik heb er een tegenzin in iets in een vreemde taal te schrijven, wanneer ik niet hetzelfde aan mijn*

taalgenoten zeggen mag." Het genootschap was overigens, naast de Brusselse Academie, een van de weinige waar Snellaert Frans sprak, maar gewoonlijk dan nog alleen om de Franstaligen even scherp in hun eigen taal van repliek te dienen als hij dat ook in het Nederlands kon. Snellaert hoopte op het ontstaan van een Vlaamse geneeskundige school en betreurde vooral de vervreemding die tussen het volk en de hogere standen was ontstaan, doordat de wetenschap juist in een volksvreemde taal werd behandeld. In 1854 zei hij: „*La science elle-même souffre lorsqu'un peuple s'est laissé égarer dans une route, dont l'issue lui devient d'autant plus difficile, qu'il est resté plus longtemps engagé. Notre idiome n'est plus la langue de la science, comme il n'est plus le cri de ralliement sur le camp de bataille (1830 !), ni le mot d'autorité dans les régions supérieures de l'administration (Brussel !); on a jeté une barrière entre nous et nos ancêtres, barrière que quelques-uns parmi nous commencent à franchir en à démolir*". Deze visie zette hem aan om terug de band met het Vlaamse medische verleden op te nemen. Het was een medisch verleden gezien als een integrerend deel van onze cultuurgeschiedenis. Vandaar zijn bijdragen over vele oude Vlaamse natuurkundige en medische tractaten, en zijn inspanningen om de *Chirurgie* van Jan Yperman opnieuw uit te geven. En niet alleen terug uit te geven, maar precies, diplomatisch, wetenschappelijk exact en nauwgezet naar tekst en commentaar uit te geven. Deze zorg verraadt de exacte wetenschapsmens.

De tweede krachtlijn van zijn bestaan is de beoefening van de literaire kritiek en de literatuurgeschiedenis, twee Siamese broeders in de literatuurwetenschap.

In het Vlaanderen van de eerste helft van de 19de eeuw kan hij gelden als de wegbereider van een op peil staande literaire kritiek. Hij scherppte zijn stijl en zocht zijn normen reeds in 1836 in de *Bydragen der Gazette van Gent*, en zette ze door in zijn *Kunst- en Letterblad* en in de latere *Eendragt*. Hij ging hierbij uit van een aantal geldige en logische criteria :

Allereerst het primordiale belang van de taal. *De taal is gans het volk*. Taalverbastering leidt tot ondergang van het volk. Elk literair document bewijst de volwaardigheid van de taal en draagt dus bij tot zelfbevestiging en zelfbehoud. Snellaert paste dit principe met mate toe, omdat hij inzag dat als hier te veel nadruk op viel, het gevaar bestond te weinig aandacht aan de poëzie zelf te besteden.

Het nationalistische motief speelde eveneens mee : de literatuur stond in dienst van de propaganda voor de Vlaamse beweging.

Hierdoor had Snellaert als criticus af en toe moeite objectief te blijven en te ontsnappen aan het gevaar voor onderlinge bewieroking en vriendendruk.

Het derde principe was de sentimentele gebondenheid aan het verleden, waardoor men traditioneel bij de klassieke genres bleef.

Een van de voorstanders van deze '*rederijderskunst*' was Prudens van Duyse, die door Snellaert om deze gemakkelijksoplossing, om deze '*retorische bastaardij*' duchtig werd gehekeld. Snellaert verzette zich tegen valse smaak, holle rijmelarij en mythologische onkunde. Hij deed niet mee aan het klassieke geloof aan vaste regels, mét het daaraan verbonden wantrouwen tegenover de romantiek, Snellaert neemt tussen de Vlaamse rederijkerij en de vooruitstrevender en romantischer Antwerpse school een persoonlijke en bemiddelende positie in. Hij is vóór de uitbeelding van gevoel en verbeelding, maar met mate. Maar hij is even duidelijk tégen iedere poging tot 'zedenederf', die ons naar zijn oordeel uit de Franse literatuur en haar nadruk te Brussel kwam overgewaaid.

Het vierde principe was – en bleef voorlopig nog – de primauteit van de poëzie boven het proza. Toch wilde hij wel – als een vorm van sociaal utilitarisme – het belang van de historische roman erkennen. Poëzie hoort volgens Snellaert gedachte en verbeelding in te houden en niet alles te offeren aan rijm dwang. Proza heeft zijn nut voor oefening van de taal- en spreekvaardigheid, en is nodig om te voldoen aan de tijdsmaak en de leesbehoefte van het volk. Om deze redenen aanvaardt hij *Conscienc's Leeuw van Vlaenderen*, maar hij blijft toch hopen op een dichtelijke vormgeving van het nationale verleden, op een soort nationaal epos. Waarheidsgetrouwheid en deugdschildering dienen overigens het toneel en de roman te domineren.

Aldus heeft Snellaert met de jaren zijn kritische kijk gescherpt en, buiten de verouderde literaire criteria om, een toenadering tot de Antwerpse romantische school tot stand gebracht. Hij heeft soms aarzelend, maar meestal beslist, de zelfgenoegzaamheid en de onderlinge bewieroking gehekeld en is aldus de krachtigste en de intelligentste van onze literaire critici geweest. Hij heeft het peil bepaald en is de wegbereider voor een wetenschappelijke beoefening van de literaire kritiek in Vlaanderen geworden. Zijn ideaal voor de literatuurbeoefening zelf bleef – zoals hij het aan De Laet opbiechtte – een geheel eigen soort romantiek nl. : het idealiseren van de inwendige mens in harmonie met de zedelijke en godsdienstige gesteldheid van het land waarin men leeft.

Tot de literatuurgeschiedenis – waarin hij een eigen en voor zijn tijd modern standpunt heeft ingenomen – is hij onder aansporing

van de oudere Jan Frans Willems gekomen. Hij heeft in deze tak vooral het toneel, de rederijkerskamers en het volkslied behandeld. Hij had oog voor een mogelijke periodisering van onze literatuur op grond van politieke criteria, nl. de regerende vorstenhuizen, en heeft ons o.a. een scherp getekend geestelijk portret van Maerlant nagelaten, dat niet zou misstaan in de Geestesgeschiede van drie kwart eeuw later. Hij wist het literair onbelangrijke van het belangrijke te scheiden. Het valt beslist nog te onderzoeken in welke mate hij bij zijn hele literair-historische conceptie geïnspireerd kan zijn geweest door Gervinus' *Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen* of door diens Nederlandse volgeling Jonckbloet. Reeds nu kan echter worden bepaald dat hij door zijn ernstig bronnenonderzoek, zijn preciese formulering en afgemeten waardeoordeel a.h.w. het positivisme aankondigt.

Eenzelfde zorg voor ons cultuurgood leidde hem bij het behandelen van buitenzissige figuren als Utenhove, Arnoud van Geluwe en David Joris, en bij het bereiden van Middelnederlandse tekstedities, van Jan van Boendale en Hein van Aken, van Jan van Ruusbroec, van Jacob van Maerlants *Alexanders Geesten* vooral, waaraan hij gedurende de laatste vijftien jaar van zijn leven veel tijd en moeite besteedde. Waar hij over de handschriften zelf kon beschikken, was zijn tekst gewoonlijk zeer precies. Waar hem – vlg. de heersende geplogenheden in het gesloten bibliotheekstelsel van de vorige eeuw – inzage werd geweigerd, moest hij zich verlaten op gebrekkige copieën van betaalde afschrijvers en diende hij onverdiend heel wat kritiek te slikken. Aan Matthijs de Vries bekende hij, na een dergelijke hardhandige behandeling n.a.v. het verschijnen van het eerste deel van Maerlants *Alexander*, dat hem én tijd én een taal- en vakkundige opleiding ontbrak.

Het belangrijkste terrein, waarop Snellaert zich heeft bewogen is echter ongetwijfeld dat van de Vlaamse beweging geweest. Het is hierbij vaak moeilijk uit een veelheid van indrukken de markantste feiten te distilleren, terwijl de overgang van filologische bedrijvigheid naar politieke actie in het Vlaanderen van de 19de eeuw van gewest tot gewest, en vooral van stad tot stad verschilt. Ook wordt de houding van eenzelfde figuur door historici van diversen huize wel eens politiek sterk uiteenlopend beoordeeld.

Te Gent was de basissituatie bij Snellaerts aankomst in 1836 zo, dat het stadsbestuur en de volksvertegenwoordiging traditioneel liberaal waren; daarbij was trouwens sedert het jaar 1839 de belangrijke en machtige orangistische stroming ingeschakeld.

Snellaert nu behoorde, zoals men dat meestal betitelt, tot de radicale of extreme richting van de Vlaamse beweging – tot iets

wat men wellicht beter als de zuivere lijn kan karakteriseren -. Hij probeerde nl. om onafhankelijk en los van partijpolitieke, levensbeschouwelijke of sociaal-economische overwegingen, het Vlaamse belang te zien en te behartigen. Hij deed dit, vanaf 1839-'40, anders dan de omstandigheden (of zijn karakter) het Willems hadden voorgeschreven: hij stond nl. niét voorzichtig opzij. Met en door Snellaert is men te Gent (als met en door De Laet, Conscience en Van Kerckhoven te Antwerpen) vanaf 1847 deel gaan nemen aan de politieke strijd. Dit geschiedde allereerst door een aftasten van de mogelijkheden, een poging tot aanleunen en infiltreren in de bestaande politieke stromingen, d.i. in de katholieke of de liberale partij, want een arbeiderspartij zou er pas na 1860 komen. Met deze laatste zou Snellaert trouwens ook contacten onderhouden, maar de mogelijkheden tot directe actie zouden voor deze stroming door de wetgever nog lang via het cijnskiesrecht worden beperkt.

Bij zijn pogingen nu om een kandidaat, die enige Vlaamse waarborgen bood, op een kieslijst te krijgen, slaagde Snellaert voor het eerst in 1847, en wel bij de Gentse katholieken. Dit lukte daar vermoedelijk beter dan bij de liberalen, omdat de katholieke als oppositiepartij meer geneigd was risico's te nemen om aldus aanwinst van stemmen te krijgen, dan de liberale, die dit veel minder nodig had. Bij de officiële *Association libérale constitutionnelle* zou Snellaert tot in 1860 toe proberen een Vlaams kandidaat op de kamerlijst te krijgen, maar daar is hij tot zijn spijt nooit in geslaagd: „want Vlaams liberaal zijn wij wel voor 49/50” naar hij in 1851 verklaarde. Op de duur nam en kreeg hij zelfs ontslag.

Uit deze situatie is in 1861 het *Vlaams Verbond* gegroeid, dat als een drukkinggroep boven de partijen was opgevat, maar waarin al gauw twee tendenzen ontstonden: die van Snellaert en zijn vrienden, die hoopten aldus tot een derde, een Vlaams-nationale partij te komen, én de richting van Vuylsteke, die, net als Snellaert het twintig jaar vroeger had geprobeerd, slechts wenste te infiltreren in de bestaande partijen. Door deze tweespalt, die in de loop van zes maanden voltrokken was, en ook ergens een generatieconflict lijkt in te houden, is de directe Vlaamse politieke actie te Gent uiteindelijk grotendeels mislukt en is Snellaert zich in zijn laatste tien levensjaren vernieuwd met filologie gaan bezighouden. Hij heeft toen ook weer de aansluiting bij zijn jeugdidealen gevonden. Ik bedoel hier dat bij hem vanaf 1862-'63 weer de Grootnederlandse reflex ontstaat, een Nederland dat hij niet louter beperkt zag tot Vlaanderen en Nederland, maar over de grenzen heen ook uitgebreid wenste met Frans-Vlaanderen en met stukken van Oost-Friesland, Overijssel, Oost-Gelderland, Kleef,

Lingen en andere Duitse gebieden, m.a.w. de oude Nederlanden van Karel de Vijfde.

Ondertussen is er op Vlaams taalkundig, literair of politiek gebied vanaf 1836 géén actie te bedenken, waarin Snellaert niet gemengd was of waarin hij geen leidend aandeel op zich nam : ik noem slechts lukraak de oprichting van *De Tael is gantsch het volk* in 1836, het *Belgisch Museum* in 1837, het *Kunst- en Letterblad* in 1839, het eerste petitionnement in 1840, het *Taelcongres* in 1841, *Vlaemsch Belgie* in 1844, het *Taelverbond* in datzelfde jaar, de *Eendragt* in 1846, de herdenking van Willems in 1846 en 1848, de *Verklaring van Grondbeginselen* in 1847, het eerste *Nederlandsch Letterkundig Congres* in 1849... en zo zou men door kunnen gaan. Hier mag vooral zijn belangrijk aandeel in het *Rapport van de Grievcommissie* in de jaren 1856 tot 1859 niet vergeten worden.

Het is dan ook geen wonder dat Julius Obrie, die hem nog persoonlijk heeft gekend, in 1895 van hem een beeld ophing van een ópgebruikt man, die na de afwerking van zijn dagtaak als enige verpozing nog op een of andere vergadering van Vlaamsgezinden opdook : „*doodmoe, bestoven en bezweet*”.

Dames en Heren,

U hebt vandaag van mij geen afgerond beeld van Snellaert verwacht, maar wel een paar toetsen en een overtuiging. De overtuiging nl. dat we hier voor een volkomen integer, onbaatzuchtig, dapper en eerlijk man staan – een man die zijn brieven terecht met „*uw getrouwe Snellaert*” mocht ondertekenen.

Zijn hele leven door heeft hij gepoogd de tegenstellingen onder de Vlaamsgezinden – en God weet dat er in de lange loop van de Vlaamse beweging vele en pijnlijke zijn geweest – op te heffen, te overbruggen en te verzoenen. M.a.w. tot eenheid te komen, met behoud en een maximale eerbiediging van ieders persoonlijke vrijheid. Zijn levenshouding valt dan ook het best te vatten onder volgende facetten : Vlaams, grootnederlands, volks, democratisch en sociaal.